

Rennäringen i samband med Björna

Sedan urminnes tider och till långt in i vårt århundrade har socknen varit vinterbetesland för renar tillhörande lappar från Vilhelmina liksom för lapparna i vissa lappskafteländ i Åsele, så länge dessa existerade som administrativa enheter och boplatser för lappbefolkningen. Fortfarande flyttar några lappfamiljer med sina renhjordar till övre delen av socknen.

De lavrika moar, som det finns gott om inom socknen, har utgjort goda betesland för renarna. Dit hör de väldiga molanden vid Stavar-sjön, Klubben, Aspsele, Remmarn och Studsviken, Lockstamon med Vacksundsmon, Ryssjömon och molandet mellan sjön Trehörningen och Björna Lillå samt molandet öster om Långviksmon. Andra ej att förglömma. Till detta kommer de närmare kusten liggande molanden i angränsande socknar, dit många lappfamiljer förde sina hjordar. Detta var särskilt förhållandet under snörika vintrar. Författaren erinrar sig från sin barndom, hur dessa renraider pågick genom kyrkbyn neråt Gideå socken. Liknande berättas från t. ex. Uttersjön.

Många ortnamn är ännu bevarade från den tid, då lapparna strövade omkring med sina renhjordar. Dit hör t. ex. Lappkojhällan strax intill byn Hällsvedjan, Lappbacken i Ryssjö, Lappmon och Lappbacken i kyrkbyn samt Rampåkvissla (Kvisselnäset) intill Studsviken.

Lapparnas flyttningvägar är relativt lätta att rekonstruera, särskilt som dessa nomaders levnadssätt och arbetsförhållanden tilldragit sig betydande uppmärksamhet hos den bofasta befolkningen och även gett anledning till en rik flora av verklighetsnära historier.

Flyttningvägarna

Fyra flyttningstråk är tydligt urskiljbara under tidernas lopp:

- 1) Från Storuttersjön i Anundsjö förbi Uttersjön, där lapparna f. ö. slog läger till långt in på 1930-talet, och där de samtidigt före-

Renhjord under flyttning.

tog stora renslakter, varvid köttet såldes till ditresta uppköpare. Vandringsleden fortsatte sedan till Gottne med omgivningar.

2) Från trakterna av Storborgarn över Trehörningen-Ryssjö-Leding fram till Grytsjö i Själevad. På Ryssjömon stannade de i allmänhet ett tag och brukade därvid företa renslakt vid en stor sten uppe på mon (av författaren kallad Lappstenen). Och vid den förut nämnda Lappkojhällan efter vägen till Örnsköldsvik mitt emot prosten Holms fäbodvall restes kåta sista gången omkring 1880.

3) Från Lägsta (Rissjölandet) inom Anundsjö, där lapparna f. ö. hade ett mera beständigt läger, till Locksta och sedan efter Gideälven ner till Björnafallet, varefter renraiden drog vidare genom dalgången norr om Innerlidsberget i Gide för att slutgiltigt stanna närmare kusten, t. ex. på Västergidsjömon. Någon lappfamilj kunde även ta vägen över Långviken. I Locksta hade lapparna ett mera beständigt viste, där de bodde i kåtor. Under 1800-talet hyrde någon lappfamilj in sig hos bönderna i Locksta. Kåtaplatser fanns även i Angsta samt på Lappbacken och vid Angstaberget i kyrkbyn. Denna flyttningssväg omtalas i början av 1800-talet.

4) Från Stavarsjön-Aspsele-Studsviken (även till Locksta)-närmare kusten. Det förekom även, att lapparna tog vägen över Kärrsjö och Hemsjö. Givetvis kunde mindre variationer förekomma, då hjordarna drevs dit renbetet var gott.

Renraiden går. Tamhärkarna drar pulkorna med flyttningssakerna.

Kända lappnamn var Stinnerbom, Sjul och Jon Jonsson, Rodin, Tomasson, Kristoffer Barbarus Larsson, Axel Larsson, Klement Robert, under senare år även familjerna Kroik och Bäär.

Hur renskötseln bedrevs

Eftersom renskötseln torde ha bedrivits på ungefär samma sätt i hela Norrland, tillåter sig författaren efter en närmare 20-årig bekantskap med de renskötande lapparna i Lappmarken att ge en kortfattad beskrivning av den regelbundna årscykel fjälllapparna fortfarande lever efter.

Under sommarmånaderna vistas familjerna med sina hjordar i fjälltrakterna, där fjälldalarna och fjällängarna ger gott bete åt djuren. Tidigt på hösten, när renarna har gott hull, företas flyttningen ner till skogslandet, till det s. k. höstvistet, där man stannar en tid. Och sent på hösten, när vintern är i antågande, och isarna blivit bärkraftiga, styrs färden österut genom skogslandet till det s. k. vintervistet, alltså för vårt vidkommande till ovannämnda trakter i Björna och förr även längre österut ner mot kusten. Här stannade man över vintern, men när vårsolen började verka, kunde ingen makt i världen längre hålla kvar renarna i skogslandet. Det var bara för lappfamiljerna att göra sig resklara, dvs. lasta ackjorna och spänna för körrenarna (härkarna) och följa med hjorden. Nu styrdes färden till vårvistet (ungefär samma plats som höstvistet), där de dräktiga renkorna (vajorna) skall kalva. Efter några veckor, då våren verkligen inträtt, och sommaren är i antågande, styrs färden tillbaka till sommarvistet. Då är årscykeln slut. Så torde det ha

Renskyljning i skogslandet. Flera gånger om året måste egna renar skiljas från andra ägares.

gått till i århundraden. För lapparna i Asele lappskatteländ, vilka närmast kunde betecknas som skogslappar, ställde sig saken något annorlunda, eftersom de redan bodde i skogslandet. Här blev eventuella flyttningssvägar kortare och flyttningarna betydligt enklare.

Husbehovsslakt förekom då och då, men större renslakter ägde rum på vintervistet, då försäljning skedde till uppköpare och ortsbefolkning. Under den s. k. sarvtiden på hösten, då renarna är brunstiga, förekommer ingen slakt, ty köttet är då mindre smakligt.

Från äldsta tider till in på 1920-talet drevs renskötseln *extensivt*, dvs. man sökte driva den med minsta möjliga omkostnader samtidigt som man levde av det hjorden gav, bl. a. mjölkades vajorna, och av mjölken gjordes renost. Den *extensiva* renskötseln under de sista 50 åren är helt inriktad på köttproduktion, och den formen ger bättre ekonomiskt utbyte, särskilt som renköttet blivit en både begärlig och relativt dyr vara. Lapparna har därmed fått en bättre ekonomisk status, vilken bl. a. lett till att de vid sina flyttningar tagit de moderna kommunikationsmedlen i sin tjänst.

Förr var rovdjurens härjningar ett stort bekymmer för lapparna, och särskilt då under kalvningstiden, när kalvarna blev ett lätt byte. Dåliga vintrar med ett istäcke närmast marken, djup snö och skare kunde bli förödande för renhjorden. Det berättas från 1820-talet, att många renägare i Lappmarken och övre delen av socknen förlorade så många renar, att de stod på ruinens brant.

Det märkliga röset på Kärrsjö skog mitt för Kvisselnäset.

Förhållandet till de bofasta var överlag gott, och ett visst handelsutbyte ägde rum. Tyvärr blev de inte alla gånger så väl behandlade, och nog hände det väl mer än en gång vid affärsuppgörelser, att lappen efter ett fyllkalas kände sig lurad. Eljest är lapparna kända för stor laglydnad, och de figurerar sällan inför domstol.

Lappar som bofasta

I några byar inom socknen slog sig lappar ner som nybyggare. Dit hör bl. a. Stavarsjö, där lappen Olov Persson blev nybyggare, och än i dag kan ortsbefolkningen peka ut var Olov Petters stuga stod. Han lär ha varit en riktig kraftkarl, som även blev känd som stor björnjägare. Även på andra ställen i socknen har lappar slagit sig ner som nybyggare, och skulle någon till äventyrs ha lapskt påbrå, är detta inget dåligt arvsanlag, ty lapparna är på många områden rikt utrustade. Detta gäller icke minst på det konstnärliga området.

Våra kyrkböcker förtäljer även, att många giftermål ägde rum mellan ortsbefolkning och lappar.

Saga och sanning

Lapparna ansågs besitta övernaturliga färdigheter, men historier därom får tas »med en nypa salt». Det berättas t. ex., att en lappkvinna som hämnd för att hon ej fått svar av en bondkvinna i kyrkbyn på en begäran hotade med att kvinnan skulle föda dövstumma barn, vilket även inträffade. Men vidskepelsen var stor bland menige man, och inträffade något sådant, kom strax det övernaturliga in i bilden.

Från flera platser i socknen finns sägner om lapska begravningsplatser, t. ex. i Angsta, Björna och Gide. Högt uppe i Gideberget skall det t. o. m. ha varit en liten kyrkogård, som en äldre man påstod sig ha sett resterna av på 1890-talet. Vad som är saga och sanning går givetvis ej att avgöra hundratals år efter påstådd begravning. Otroligt är det inte, det vet författaren från Jokkmokk.

Några fasta marknadsplatser har ej förekommit inom socknen, men däremot skall viss köpenskap ha ägt rum mellan lapsk och svensk befolkning tills i början av 1800-talet. Lapparna befann sig då på Kvisselnäset (lapska Rampåkvihla) vid sammanflödet mellan Flärkån och Gide älv. Detta enligt vad avlidna fröken Elin Eriksson, f. 1885, berättade. Hennes farfar Erik Persson, f. 1805, hade varit med på en dylik marknad. Till marknaden hade alltså kommit köpmän från andra trakter för att göra affärer med lapparna.

Mitt för denna marknadsplats på andra sidan av Gide älv ligger ett märkligt röse uppe på en hög kulle. Röset är c:a tre meter i diameter och c:a 6 decimeter högt och är uppmurat av mindre stenar, som burits lång väg. Såväl överlantmätare Nils Bern, Härnösand, som lantmätare Kjell Hårding, Örnsköldsvik, besiktigade röset 1971 i sällskap med författaren. Enligt dessa lantmätares utsago kan det icke vara ett röse i samband med avvitrningen, ty det stämde icke med tillgängligt kartmaterial. Vid den snabba besiktningen befanns röset innehålla rester av bränt näver och brända ben, kanske av älg eller ren. Kan röset ha något med lapparnas kulthandlingar att göra? Har det något samband med den s. k. marknadsplatsen på andra sidan älven? Frågan är olöst. Här borde en pietetsfull undersökning göras. Röset är emellertid vackert där det stått kanske i århundraden. Gåtan är intressant men väntar på sin lösning.